

Lublin, dn. 4.11.2024 r.

prof. dr hab. Maria Wojtak
em. prof. UMCS

Ocena rozprawy doktorskiej zatytułowanej *Językowe realizacje metafory ŻYCIE TO PODRÓŻ w tekstach piosenek rockowych i jazzowych* przygotowanej przez Panią Mgr Ewelinę Kasperską pod kierunkiem Pani Dr hab. Marii Krauz prof. UR

Uwagi wstępne

Swoją rozprawą Doktorantka włącza się skutecznie i efektownie w badania z zakresu semantyki kulturowej, a więc także lingwistyki kulturowej zarówno ze względu na obiekt badań, którym uczyniła piosenki rockowe i jazzowe, jak i na przedmiot badań, czyli realizację w tego typu tekstach metafory pojęciowej ŻYCIE TO PODRÓŻ. Szczegółową domeną teoretycznych rozważań oraz analiz tekstów staje się nurt badawczy, mocno w lingwistyce ugruntowany, czyli językowy obraz świata, charakteryzowany w zakresie poznawczym wyznaczonym przez temat rozprawy.

Warsztat badawczy

Autorka rozprawy dysponuje dojrzałym warsztatem badawczym. Nie tylko bardzo dobrze zna założenia nurtu badawczego, określanego jako charakteryzowanie JOS, lecz dostrzega powiązania tej językoznawczej problematyki z wiedzą o człowieku. Nadaje więc rozprawie szeroką, humanistyczną perspektywę.

We *Wstępie* precyzyjnie dookreśla cele poznawcze rozprawy, czyniąc nimi opis sposobów realizacji metafory pojęciowej ŻYCIE TO PODRÓŻ w dobranym przez siebie korpusie tekstów piosenek. Cele formułuje w formie pytań, odnosząc problematykę szczegółową do obrazu życia, jaki wyłania się z języka, czyli tekstów konwencjonalnych (przysłowia, frazeologizmy). Postępuje zatem zgodnie ze znanymi założeniami teorii JOS. Deklaruje jednak także zamiar uzupełnienia wspomnianej metodologii o „bardziej tradycyjny opis metafory”, aby obraz pojęcia konceptualizowanego w tekstach poszerzyć i ukazać zakresy jego niekonwencjonalności.

Dla oceny rozprawy istotna wydaje się deklaracja zamykająca *Wstęp* (s. 16):

Jest to praca językoznawcza, w której przyjęto założenia kognitywne w zakresie metafory konceptualnej, restrukturyzując jednocześnie schemat przyjęty przez kognitywistów dla metafory ŻYCIE TO PODRÓŻ i proponując własny sposób opisu, układający się według odpowiedzi na pytania o to, *skąd, dokąd, którędy i jak* wędruje w swym życiu człowiek.

Rozpiętość dyscyplinowa, przedstawiana we *Wstępie*, jest zaiste imponująca, ponieważ imponujące są poznawcze składniki kontekstu. Składa się na ów kontekst, a więc zaplecze teoretyczne rozprawy, następująca konstelacja problemów: (1) kultura, relacje wzajemne kultury i języka, pojęcie kultury popularnej, ponieważ w jej zakresie mieszczą się analizowane teksty – jako problematyka rozdziału pierwszego; (2) metaforyczność języka i pojęcie metafory, ujmowanej na różne sposoby – jako treść rozdziału drugiego; (3) problematyka genologiczna sprofilowana zarówno pod względem metodologicznym, jak i czysto treściowym – jako przedmiot rozważań w rozdziale trzecim. Część przygotowawczą do partii analitycznych zamyka rozdział czwarty, w którym przedstawia się realizację metafory pojęciowej ŻYCIE TO PODRÓŻ w tekstach konwencjonalnych (tak brzmi deklaracja autorska).

Kolejne partie rozprawy wypełnione są przez analizy zgromadzonego materiału, przybierające z woli Autorki kształt analiz porównawczych, obejmujących trzy grupy tekstów: konwencjonalne, rockowe i jazzowe (zob. deklaracje na s. 12). Pojawia się też w tym kontekście pytanie: *Czy gatunek muzyczny może wpływać na warstwę tekstową piosenki?*

Obrazu warsztatu badawczego dopełnia charakterystyka wstępna materiału badawczego (167 tekstów piosenek), w tym wątek sposobów ustalania tożsamości gatunkowej analizowanych piosenek.

Na bardzo pozytywną ocenę zasługuje też sposób ujęcia tematu i kompozycja rozprawy (drobne postulaty, czyniące tekst bardziej przyjaznym dla czytelnika, formułując poniżej).

Uwagi dotyczące części teoretycznej

Część ta obejmuje bardzo szeroki zakres zagadnień ułożonych problemowo. Autorka zaczyna od wielowarstwowej i wielowątkowej charakterystyki kultury, rozpatrywanej wstępnie na tle natury i cywilizacji. Definiując kulturę, Doktorantka sięga do opracowań klasycznych z zakresu szeroko rozumianego kulturoznawstwa, do definicji słownikowych (nie ujawnia jednak motywów wyboru opracowań leksykograficznych). Docenić należy umiejętność uogólnienia referowanej problematyki i rekonstrukcję cech kultury (s. 27).

Istotnym składnikiem eksplikacyjnym w odniesieniu do kultury staje się kwestia relacji między kulturą a społeczeństwem, materialne i niematerialne wytwory kultury, kwestie

typologii, a zwłaszcza dookreślenie pojęcia *kultury masowej*, co umożliwi Autorce podjęcie kolejnych zagadnień, treściowo bliższych szczegółowej tematyce rozprawy, czyli opisu muzyki rozrywkowej (rockowej i jazzowej).

Doktorantce udaje się też w przekonujący sposób naświetlić wzajemne relacje języka i kultury, przybliżyć pojęcie JOS i wspomnieć o wyodrębnianiu przez niektórych badaczy inaczej skonfigurowanych obrazów świata, czyli *tekstowego i gatunkowego obrazu świata*.

Obszerna część pracy jest ze zrozumiałych względów poświęcona zagadnieniu metafory. Rozwija w należyty sposób różnorodne zagadnienia związane z metaforą pojęciową, przedstawiając też typologię metafor (metafory orientacyjne, ontologiczne, strukturalne) i inne ważne kwestie ze wskazanego zakresu.

Autorka dysertacji podejmuje też problematykę genologiczną, starając się między innymi w tym kontekście sytuować ujmowanie i pojmowanie *piosenki*. Zaczyna od utrwalonego w pewnych nurtach genologii odtwarzania obrazu gatunku na podstawie praktycznie jednej definicji słownikowej. Brak eksplicytnych deklaracji związanych z uzasadnieniem takiego postępowania badawczego. W dalszych partiach rozdziału Doktorantka poprawnie zdaje sprawę z zawłości definicyjnych, koncepcyjnego pluralizmu i stara się, odsyłając do literatury, wydobyć najważniejsze wyznaczniki piosenki jako gatunku wielokodowego. Rozdział zamyka, jak głosi tytuł segmentu: *Próba własnej definicji piosenki*. Nazywałabym ten rodzaj postępowania badawczego raczej eksplikacją, choć w samym ujęciu pobrzmiwają echa definicji otwartej. Bardzo interesujące jest nawiązanie do modelu opisu gatunku (tu jego warstwy tekstowej) mojego autorstwa. Wrócę do tych kwestii w następnej części recenzji.

W części analitycznej otrzymujemy stosownie odtworzoną problematykę metafor strukturalnych, odnoszących się do życia: *ŻYCIE TO DROGA, ŻYCIE TO PODRÓŻ*. Autorka dość powierzchownie (i słusznie!) nawiązuje do warstwy metajęzykowej z zakresu teorii metafory oraz opisów metafor dotyczących życia. Skupia się na prezentacji własnego, innowacyjnego pomysłu analitycznego, którego punktem wyjścia jest schemat związany z rekcją czasowników *iść/jechać* i poszukiwanie w analizowanym materiale badawczym odpowiedzi na pytania: *skąd, dokąd, którędy, jak* podróżuje człowiek przez życie, jak je dzięki temu może metaforycznie ujmować. Jest to pomysł cenny i wart stosownej pochwały, ponieważ sprawdził się w organizacji procesu analitycznego w całej pracy. Na marginesie dodam, że schemat *kto, skąd, dokąd, którędy, kiedy, jak (idzie/jedzie)* można uznać za wzorzec działania w pragmatycznym ujmowaniu tekstów, odnoszących się do podróży.

Autorka z rozmachem i znajomością tradycji badawczej z zakresu semantyki (kulturowej) wprowadza kolejne etapy postępowania analitycznego, przedstawiając obrazy domen źródłowej i docelowej utrwalone w języku (w związkach frazeologicznych utrwalających sposób postrzegania kolejnych składników przyjętego modelu analitycznego: punkt początkowy, końcowy itd.).

Uwagi odnoszące się do części analitycznej

Na wysoką ocenę zasługuje prezentacja metafory konceptualnej ŻYCIE TO PODRÓŻ w tekstach piosenek rockowych (Rozdział V). Doktorantka dowodzi współlistnienia czterech metafor szczegółowych, które służą uobecnianiu metafory podstawowej. Są to: ŻYCIE TO MARATON; ŻYCIE TO WSPINACZKA; ŻYCIE TO LABIRYNT; ŻYCIE TO PODRÓŻ POCIĄGIEM (szkoda, że Autorka ich nie wymienia na początku rozdziału).

Ilustracją tych konstatacji stają się analizy konkretnych piosenek. Wydaje mi się, że Doktorantka nie zwraca uwagi na istotne szczegóły, związane z podświetlaniem wybranych treści, czyli modyfikowaniem składników domeny źródłowej, choć wyodrębnia w zbiorze teksów przykłady, w których nawiązania do maratonu są bezpośrednie. Wydaje mi się jednak, że należałoby oddzielić w analizach dwie płaszczyzny: sposoby realizowania poszczególnych składników metafory w tekstach i immanentną analizę konkretnych tekstów. Odnoszę wrażenie, że różnie układają się w określonych piosenkach te parametry, które Autorka wyodrębnia jako składniki metafory ŻYCIE TO MARATON, czyli bieg, pęd, wysiłek fizyczny bez wyraźnie zaznaczonej mety, które są uznane za „dominujące elementy obrazu odtwarzanego w oparciu o [wspomnianą] metaforę” (s. 133).

Jakąś rekompensatę znajduje czytelnik w tabeli ze s. 156-158, gdzie są zbiorczo scharakteryzowane wszystkie metafory szczegółowe, czy raczej ich realizacja w branych pod uwagę tekstach. Szkoda, że tok analizy nie został zapowiedziany na początku rozdziału. To by lekturę znacznie ułatwiło. Autorka wie ku czemu zmierza w poszczególnych partiach książki, ale czytelnik musi być odkrywcą, cierpliwie za nią podążającym. Nie jest to jednak wielka uciążliwość i można Autorce stwarzanie wspomnianych niedogodności wybaczyć.

Analizy piosenek są skrupulatne (a nawet bardzo skrupulatne!) i ich lektura daje pełną satysfakcję. Ważna jest też konsekwencja w sposobie realizacji założeń metodologicznych oraz wrażliwość na tekst, dociekliwość w zgłębianiu semantycznych niuansów. Na uznanie i pełną akceptację zasługuje dobór przykładów ilustrujących tezy analityczne, a więc także gruntowna znajomość analizowanego korpusu tekstów (a właściwie korpusów, ponieważ odnosi się ta ocena zarówno do części dotyczącej piosenek rockowych, jak i jazzowych).

Doktorantka nie zaniedbuje także obowiązku uogólniania analiz, kreśląc dość szczegółowy obraz człowieka wędrującego budowany przez teksty rockowe (s. 315-316) oraz przygotowując zdecydowanie krótszy fragment, podsumowujący analizy jazzu (s. 359).

Najbardziej cenny jest jednak porównawczy charakter analiz, czyli deklarowane na początku rozdziału VI sprawdzanie czy i w jaki sposób w tekstach jazzowych realizowane są metafory konceptualne dostrzeżone w poprzednio analizowanym korpusie tekstów.

Poznawcze ambicje i poznawczy rozmach dostrzeżę się w *Zakończeniu* pracy (nie wiem tylko, po co jest ono sygnowane jako Rozdział VII). Ujawniając inspiracje metodologiczne, a zwłaszcza odniesienia do pracy T. Krzeszowskiego, który uznaje ruch za najistotniejszy składnik metafory pojęciowej *ŻYCIE TO PODRÓŻ*, Autorka uwypukla motywację przyjętego w pracy schematu analitycznego i jasno pokazuje walory własnego warsztatu badawczego – zwłaszcza wysoki poziom świadomości metodologicznej. Chcę ten aspekt jako recenzentka szczególnie podkreślić, gdyż wpływa on na ostateczną ocenę rozprawy.

Aspekt porównawczy analiz stanowi, jak już wielokrotnie podkreślałam, bardzo cenny walor rozprawy. Doktorantka skupia najpierw uwagę na treściach (składnikach obrazowania) wspólnych dla obu gatunków muzycznych, stwierdzając, że „ogólna wizja życia jest wspólna” (s. 362). Jednak obrazowanie w zakresie poszczególnych parametrów metafory rysuje się odmiennie, co Autorka skrupulatnie wydobywa. Pozwala Jej to wnioskować o wpływie gatunku muzycznego na warstwę tekstową piosenki (s. 365). Będąc wierną założeniom przyjętej metodologii ogólnej, porównuje ponadto wizję z piosenek z obrazem potocznym. Na szczęście nie odmawia tym tekstom artyzmu (wszak realizacja jednej metafory nie może być w tym zakresie diagnostyczna!).

Postulaty recenzenckie

Szeroko zakrojone przez adepta nauki konteksty badawcze mogą tworzyć niebezpieczeństwo różnorodnych niedociągnięć, a w szczególności subiektywne przypisywanie tworzenia ujęć określonych zagadnień badaczowi, który jedynie w miarę syntetycznie przedstawia pojęcie, wcześniej konceptualizowane przez wielu lingwistów (filologów). Przykładem może być deklaracja o przyjmowaniu „definicji tekstu, której autorką jest Ewa Ficek [Ficek 2013]”. „To uniwersalne ujęcie jest wystarczające dla zrozumienia istoty zagadnienia”. Proszę o komentarz odnoszący się do sposobu rozumienia dwóch określeń: *autor* i *uniwersalny*.

Kolejne niedociągnięcia mogą się wiązać z brakiem precyzji w referowaniu poglądów konkretnego badacza. Jako przykład niech posłuży następujący fragment, odnoszący się do moich poglądów: „To Maria Wojtak rozdzieliła pojęcia gatunku i wzorca gatunkowego [Wojtak 2004: 16-17], postrzegając pierwsze jako twór o wymiarze abstrakcyjnym (wzorzec, model), drugie zaś jako konkretną realizację owego tworu abstrakcyjnego” (s. 90). Uwaga o braku precyzji ma charakter ogólny i nie musi być uwzględniana w odpowiedzi na recenzję.

Opisując piosenkę jako gatunek i ograniczając ujęcie do warstwy tekstowej, Doktorantka, jak wspominałam, nawiązuje (na s. 105) do mojego modelu opisu gatunku. Widziałabym potrzebę pewnych uzupełnień, ale nie chciałabym, aby były traktowane jako zarzuty. Zostawiam na boku strukturę. Co do treści, to rodzaj wprowadzanej tematyki jest rozpoznany należycie, ale brakuje postulowanego (nie tylko przeze mnie) punktu widzenia w przedstawianiu podjętej tematyki czy preferowanej aksjologii. Aspekt pragmatyczny jest zakreślony poprawnie, zwłaszcza uwagi dotyczące zbioru intencji, ale kwestia relacji nadawczo-odbiorczych jest właściwie pominięta (a ważna!). Pisząc o aspekcie stylistycznym, Doktorantka stwierdza, że piosenka „ze względu na swoją oralność operuje stylem potocznym, nie unika kolokwializmów i wyrażeń ekspresywnych (...)”. To dla stylu gatunku absolutnie za mało. Chciałabym w tym kontekście przypomnieć, że geneza użytych środków (nie tylko leksykalnych) jest jednym z wyznaczników stylu gatunku. Postuluję przecież w moich opracowaniach, aby ów styl wiązać z wszystkimi aspektami wzorca gatunkowego. Dla głównego tematu ocenianej rozprawy nie są to jednak zagadnienia kluczowe.

Bardzo pozytywnie oceniam natomiast deklaracje wieńczące rozdział poświęcony piosence jako gatunkowi kultury popularnej, w którym znajduje się postulat widzenia tego tworu jako wielokodowego i jasne ograniczenie własnych analiz do aspektu tekstowego.

W referowaniu stanu badań i w bibliografii brakuje monografii Leszka Tymiakina zat. *Teksty piosenek. Perspektywa genologiczna*, Lublin 2022.

Kwestia gatunkowości piosenki nie została, by tak rzec, rozstrzygnięta, co mnie nie dziwi. W części analitycznej Autorka używa określenia „teksty piosenek pochodzących z dwóch różnych gatunków muzycznych”, gdyż taka identyfikacja obiektów badań umożliwia założone w pracy porównanie. Sądzę, że bez krytycznego (nie krytykanckiego!) odniesienia do ujęć muzykologicznych (czy wręcz konsultacji z muzykologami) się w przyszłości nie obędzie.

Ocena ogólna

Pracę uznaję za bardzo wartościowe studium podjętej problematyki. Jest ambitnie pomyślanym i z rozmachem przygotowanym opracowaniem sposobu obrazowania wycinka

świata przedstawionego w istotnych składnikach kultury popularnej, jakim są piosenki rockowe i jazzowe. Autorka wybiera ważny dla uczestników tej kultury (twórców i odbiorców) komponent owego świata. Wykazuje się szeroko zakrojoną i pogłębioną erudycją, a więc znajomością odpowiednich teorii językoznawczych, wysokim poziomem świadomości metodologicznej oraz skrupulatnością analityczną. Zakresy analiz, ich ustrukturuwanie, rozmiary branego pod uwagę korpusu tekstów, przygotowanie innowacyjnego modelu analitycznego, konsekwencja w jego stosowaniu oraz umiejętność uogólniania analiz, ich wielowymiarowa porównawczość – to są podstawowe osiągnięcia młodej Badaczki, pozwalające odnosić się z uznaniem dla skutków badawczego postępowania, jakim jest przedstawiona do oceny dysertacja.

Wniosek końcowy

Doktorantka wybrała temat ważny, poznawczo nośny i nieopracowany. Dobrała z całej gamy ścieżek badawczych najbardziej adekwatną metodologicznie. Zebrała stosowny materiał badawczy i poddała go poprawnie przeprowadzonym analizom. W części teoretycznej zakresliła problematykę szczegółową i tło bardzo szeroko. Wydaje się, że nawet zbyt szeroko w stosunku do konkretnej tematyki badawczej, wyznaczonej w temacie rozprawy. Wielu wątków nie wykorzystowała w związku z tym w analizach. Udokumentowała jednak swą rozległą erudycję, spełniając tym samym jeden z ustawowych wymogów stawianych pracom doktorskim. Zaprezentowała w dysertacji warsztat badawczy wysokiej próby zastosowawszy znaną, lecz w doktoracie zmodyfikowaną metodykę analizy metafor pojęciowych.

Porównawcze profilowanie analiz, ich skrupulatność, umiejętność zilustrowania odpowiednio dobranymi przykładami z konkretnych tekstów piosenek, osiągnięte wyniki badawcze – to walory rozprawy, które pozwalają ją oceniać bardzo pozytywnie, stwierdzać, że spełnia ona wymogi ustawowe i formułować wniosek o dopuszczenie Pani Mgr Eweliny Kasperskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ze względu na badawcze umiejętności Doktorantki, udokumentowane w dysertacji, a więc precyzję metodologiczną, poziom przygotowania teoretycznego, umiejętność poszukiwania własnych rozwiązań badawczych, analityczną precyzję i skrupulatność uznając ocenianą dysertację za wyróżniającą.

prof. dr hab. Maria Wojtak

